

ДО ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОКАРАНЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА НАРОДНЕ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ У ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**ON THE ISSUE OF DIFFERENTIATION OF PUNISHMENTS FOR ENCROACHMENT ON THE PEOPLE'S WILL IN THE CURRENT CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE**

Колодін Д.О., к.ю.н., доцент,
декан факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті автор проводить аналіз особливостей диференціації покарань за посягання на народне волевиявлення у чинному кримінальному законодавстві України.

Автор приходить до висновків, що запропонована у чинному КК України законодавцем диференціація покарань за посягання на народне волевиявлення у цілому є притаманною. У той же час, не можна ще раз не звернути уваги на надмірно жорстку санкцію ч. 1 ст. 1583, де мова йде про підписання протоколу до його остаточного заповнення чи не на засіданні комісії, яке надається виключно позбавленням волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років. Ст. 158 (редакції 2014 р.), у ч. 3 якій йшлося про згадане підписання, як кваліфікуючу ознаку передбачено вчинення цього діяння членом комісії (ч. 4), яке надалося позбавленням волі від сили до десяти років. Виникло цілком логічне питання про те, хто є суб'єктом підписання, про яке йшлося у ч. 3 ст. 158. Чинна редакція ст. 1583, якого КК був доповнений згідно Закону від 16 липня 2020р., такої вади вже не містять. Але ч. 4 цієї статті передбачає таку кваліфікуючу ознаку підписання протоколу до його остаточного заповнення чи не на засіданні комісії, як вчинення його службовою особою. Тому є голова комісії та його заступник. Тому дії цих суб'єктів мають кваліфікуватися за ч. 4 ст. 1583, яка передбачає позбавлення волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років. За ч. 4 цієї статті мають кваліфікуватися і дії членів комісії, якщо вони підписали протокол до його остаточного заповнення чи не на засіданні комісії за попередньою змовою між собою, що, природно, завжди буде мати місце.

Автором зауважується, що підписання протоколу, про яке йдеться у ч. 1 ст. 1583 КК само по собі не є фальсифікацією, а тому не здатне заподіяти істотної шкоди народному волевиявленню. Законодавець тут намагається забезпечити максимальну охорону певної процедури, ігноруючи те, заради чого вона впроваджується. Дещо дивує і та обставина, що діяння, яке дійсно здатне заподіяти більш менш серйозну шкоду народному волевиявленню, унеможлививши рівні шанси суб'єктів виборчого чи референдумного процесу – порушення. Фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 1591), розглядається лише як кримінальний проступок (ч. 1 – ч. 3 ст. 1591). Навіть вчинення цього діяння організованою групою або поєднання його з вимаганням передбачає максимальне покарання до п'яти років позбавлення волі. Такий підхід, на думку автора, надає підстав для сумніву в об'єктивності законодавця при оцінці суспільної небезпеки діяння, передбаченого ст. 1591 КК.

Ключові слова: народне волевиявлення, кримінальна відповідальність, диференціація кримінального покарання, кримінальні правопорушення проти народного волевиявлення, кримінальне покарання.

In the article, the author analyzes the peculiarities of differentiation of punishments for encroachment on the people's will in the current criminal legislation of Ukraine.

The author comes to the conclusion that the differentiation of punishments for encroachment on the people's will proposed by the legislator in the current Criminal Code of Ukraine is generally appropriate. At the same time, one cannot but once again draw attention to the excessively harsh sanction of Part 1 of Art. 1583, which refers to signing the protocol before it is finally completed or not at a commission meeting, which is punishable only by imprisonment for a term of two to six years with deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of five years. Art. 158 (2014 version), part 3 of which referred to the above-mentioned signing, provides for the commission of this act by a member of the commission as a qualifying feature (part 4), which is punishable by imprisonment for up to ten years. A logical question arose as to who was the subject of the signing referred to in part 3 of Article 158. The current version of Art. 1583, which was added to the CC by the Law of July 16, 2020, no longer contains such a flaw. However, Part 4 of this article provides for such a qualifying feature of signing the protocol before it is finalized, almost at the commission meeting, as its execution by an official. Therefore, there is a chairman of the commission and his deputy. Therefore, the actions of these entities should be qualified under Part 4 of Article 1583, which provides for imprisonment for a term of seven to ten years with disqualification to hold certain positions or engage in certain activities for a term of five years. Under Part 4 of this Article, the actions of the commission members should also be qualified if they signed the protocol before it was finalized or not at the commission meeting by prior agreement among themselves, which, of course, will always be the case.

The author notes that the signing of the protocol referred to in part 1 of Article 1583 of the CC is not falsification in itself, and therefore cannot cause significant damage to the expression of the people's will. Here, the legislator is trying to ensure maximum protection of a certain procedure, ignoring the purpose for which it is being implemented. It is also somewhat surprising that an act that can actually cause more or less serious damage to the expression of the people's will by making it impossible for the subjects of the electoral or referendum process to have equal chances is considered a violation. Financing of a political party, election or referendum campaigning (Article 1591) is considered only as a criminal offense (Article 1591(1) - (3)). Even the commission of this act by an organized group or its combination with extortion provides for a maximum penalty of five years in prison. This approach, in the author's opinion, gives rise to doubts about the legislator's objectivity in assessing the public danger of the act under Article 1591 of the CC.

Key words: expression of the people's will, criminal liability, differentiation of criminal punishment, criminal offenses against the people's will, criminal punishment.

Постановка проблеми. Радянська кримінально-правова доктрина 60-х років минулого століття термін «диференціація» майже не використовувала. На теоретичному рівні розрізняли індивідуалізацію покарання у законі, тобто вираження у нормах кримінального права загальних положень, які в абстрактній формі зобов'язують суд враховувати їх в рамках санкції статті закону при призначенні покарання особі, що вчинила злочин; індивідуалізацію покарання у суді, що означає застосування

положень Загальної та Особливої частин кримінального закону при призначенні покарання конкретній особі із врахуванням особливостей особи винного та обставин, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність. При цьому підкреслювалося, що хоча поняття «індивідуалізація» етнологічно походить від слова «індивідуум», воно не може зводитися тільки до врахування особи винного, а має вимагати до себе і властивості діяння, бо саме в ньому знаходять свій прояв особистісні якості діяча.

Саме тому, сучасне кримінальне законодавство діючих пострадянських республік, як принцип кримінального закону закріплює принцип індивідуалізацію кримінальної відповідальності і покарання, зокрема ст. 7 КК Республіки Молдова, ст. 7 КК Киргизької Республіки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти відповідної проблематики висвітлено у працях таких вітчизняних науковців, як М. О. Акімов, П. П. Андрушко, О. М. Готін, І. О. Зінченко, В. В. Кострицький, С. Я. Лихова, М. В. Мазур, Ж. В. Мандриченко, М. І. Мельник, М. О. Мягков, Н. М. Парасюк, В. М. Парасюк, В. П. Тихий, М. І. Хавронюк, Є. В. Шевченко, А. О. Ясь та інших. Водночас необхідно констатувати, що через свою новизну комплексний аналіз згаданих змін до КК ще не проводився, через що й було вирішено заповнити цю прогалину у дослідженнях.

Метою статті є дослідження особливостей диференціації покарань за посягання на народне волевиявлення у чинному кримінальному законодавстві України.

Вклад основного матеріалу. У вітчизняних дже-релах перших років незалежності як окремий принцип кримінального права позиціонувався принцип справедливості (індивідуалізації) відповідальності, згідно з яким покарання має застосовуватися судам із врахуванням встановленої законом тяжкості вчиненого злочину (ст. 7 1 КК УРСР 1960 р. містило перелік тяжких злочинів) та індивідуальних особливостей як злочинця (фізичний стан, характер, виховання, професія, спосіб життя, а також середовище, в якому він перебував тощо), так і скоєного ним діяння (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, наслідки, що настали тощо) [1, с. 21]. Аналогічна думка висловлюється і в сучасній українській кримінально-правовій літературі [2, с. 23].

Із остаточним конституюванням у КК УРСР 1960 р. такого поняття, як кримінальна відповідальність, у радянській теорії кримінального права почав використовуватися й інший термін – диференціація. Причому сфера його застосування обмежувалася саме відповідальністю. Що не стосується покарання, то тут йшлося про його індивідуалізацію.

Диференціація взагалі означає поділ розчленування цілого або комплексу на окремі (складові) частини, форми, елементи. Виходячи з цього, диференціація кримінальної відповідальності переважно визначається як градація, розчленування, розмежування, дроблення останньої [3, с. 55; 4, с. 115]. Питання щодо того, хто саме здійснює зазначену градацію, залишається спірним на думку одних вчених, вона може здійснюватися як законодавцем, так і правозастосувачем [5, с. 75; 6, с. 70]. Інші ж вважають, що це виключна, прерогатива законодавця [7, с. 24; 8, с. 845]. Але не менш цікавим є інше питання – що саме підлягає градації чи розмежування? Виходячи з наведених вище концепцій кримінальної відповідальності зазначенні градації має підлягати або осуд особи, або обов'язок винного піддатися несприятливим для нього наслідкам, або фактичне перетерпіння особою застосованих до неї примусових заходів, або правовідносини чи їх об'єкт.

Проте, цілком зрозуміло, що усі ці категорії не можуть мати стабільного характеру. Так, наприклад, осуд не може бути жорстким чи м'яким, умовним чи безумовним, містити більшу чи меншу негативну оцінку поведінки особи тощо. Усвідомлюючи цю обставину, при визначенні диференціації кримінальної відповідальності автори у якості принципу градації розглядають не саму відповідальність як таку, а її підставу (диференціація пов'язується із визначенням законодавцем певних меж відповідальності залежно від найбільш типових властивостей, що характеризують в узагальненому вигляді різні групи злочинів), форми реалізації (диференціації пов'язується із визначенням законодавцем види та обсягу обмеження прав, свобод та інтересів особи) або перше та друге разом.

Так, наприклад, на думку Ю. Б. Курилюка, диференціація кримінальної відповідальності слід вважати розчленування, розмежування, дроблення останньої законодавцем залежно від характеру, типового ступеня суспільної небезпечності злочинного діяння, типової суспільної небезпечності особи винного, в результаті чого настають кримінально-правові наслідки, пов'язані з осудом особи, застосування до неї різних видів і розмірів покарань, а також інших форм відповідальності [9, с. 116].

Н.О. Антонюк вважає, що диференціація кримінальної відповідальності – це здійснювана законодавцем із метою реалізації принципу справедливості варіативна оцінка груп однорідних чи різнорідних злочинних посягань та (або) осіб, що їх вчиняють, результатом якої є закріплення у КК України типових ознак складів злочинів та (або) різних типових форм потенційного обмежувального впливу на особу, що відповідатимуть характеру й ступеню суспільної небезпеки вчиненого та (або) суспільній небезпеці особи, яка вчинить такий злочин [10, с. 213].

З точки зору Ю.В. Бауліна який сутність кримінальної відповідальності вбачає в обмеженні прав і свобод злочинця, диференціація, як вид певної діяльності законодавця, знаходить свій прояв класифікації злочинів (ст. 12 КК), розташуванні розділів Особливої частини КК у певному порядку, виходячи з характеру та ступеня тяжкості передбачених ними злочинів, вирішенні основних привілейованих та кваліфікованих складів, встановленні системи покарань (ст. 51 КК), встановленні низки обмежень прав і свобод злочинця, що передбачені деякими інститутами кримінального права, зокрема інститутом звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК), встановленні строків погашення судимості залежно від виду покарання, строку покарання, яке відбуто винним та тяжкості злочину (ст. 89).

Діяльність суду із застосування санкції кримінально-правової норми до конкретного (індивідуального) злочинця автор йменує індивідуалізацією кримінальної відповідальності, яка здійснюється у межах, визначених парламентом у законі [11, с. 844-845].

Доволі неоднозначно у вітчизняній теорії кримінального права вирішується і питання щодо кримінально-правової природи таких понять, як диференціація та індивідуалізація.

Одні вчені, як вже зазначалося, позиціонують їх як принцип кримінального права чи кримінального закону, інші – вважають принципом кримінальної відповідальності [12, с. 202], треті розглядають як принцип кримінально-правової політики, акцентуючи при цьому увагу на необхідність розроблення й застосування суворих заходів кримінально-правового впливу до осіб, що вчиняють тяжкі злочини, до небезпечних і злісних злочинців і порівняно м'яких – до осіб, що скоюють злочин невеликої і середньої тяжкості, до ситуативних та випадкових злочинців [13, с. 53], а на думку четвертих вони є не принципом, а методом кримінально-правової політики [14, с. 74-75].

У літературі існує й позиція, відповідно до якої диференціація та індивідуалізація (покарання) розуміються як принципівий (генеральний) напрямок здійснення кримінально-правової політики. На противагу їй, інші автори, при характеристиці напрямків здійснення кримінально-правової політики про диференціацію та індивідуалізацію не радують взагалі. Так, наприклад, Ю.А. Пономаренко, серед зазначених напрямків виокремлює лише визначення злочинності суспільно небезпечних діянь, встановлення кримінальної відповідальності, що підлягає застосуванню до особи до вчинення злочину та встановлення можливості звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину [15, с. 197]. Не використовують поняття диференціації та індивідуалізації і автори проекту нового КК України, які як принцип Кримінального кодексу впроваджують

пропорційність, відповідно до якого кримінально-правові засоби встановлюються пропорційно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення, а застосовуються відповідно до ступеня тяжкості та з урахуванням особи винного (ст. 1.2.4).

Таким чином, можемо запропонувати наступне.

По-перше, поняття диференціація не може пов'язуватися виключно з кримінальною відповідальністю, оскільки сама по собі вона означає лише поділ чогось на певні елементи. Такому поділу можуть піддаватися не тільки кримінальні правопорушення (ст.12), а й заходи кримінально-правового характеру, які за чинним КК поділяються на покарання (ст.50) та інші заходи кримінально-правового характеру, зокрема обмежувальні заходи (розділ XIII 1 Загальної частини), заходи кримінально-правового характеру, передбачені розділом XIV Загальної частини та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV 1 Загальної частини КК). Диференціації підлягає і система покарань (ст. 51), яка складається з окремих самостійних елементів, кожен з яких містить певний об'єм обмежень прав і свобод засудженого. Однак, і індивідуалізація не може пов'язуватися виключно з покаранням, оскільки сама по собі означає лише одне – необхідність врахування конкретних особливостей вчиненого діяння та особи винного. Отже, на підставі індивідуалізації не тільки визначається конкретний вид та міра покарання винному, а й вирішується питання щодо можливості його звільнення, як від покарання (ч.4 ст.74), так і від його відбування (ст. 75).

Виходячи з того що чинний КК поняття кримінальної відповідальності та покарання розмежовує, саме через індивідуалізацію має вирішуватися і питання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених ст. ст. 47, 48 КК України.

По-друге, індивідуалізація як відповідальності, так і форм її реалізації, яка засновується виключно на врахуванні конкретних особливостей вчиненого діяння та особистісних якостей винного, неможлива без певного простору для суддівського розсуду. Саме наявність цього простору і є необхідність передумовою зазначеної індивідуалізації, без якої у свою чергу, неможливе кримінальне правозастосування, як таке, оскільки закон завжди має загальний характер, а діяння та особа правопорушника завжди становить собою одиничний випадок. Тому основне завдання держави у сфері кримінального застосування полягає у встановленні розумного балансу між повноваженнями законодавця та дискреційними повноваженнями суду при вирішенні питань кримінальної протиправності діяння, його караності, а також настання інших кримінально-правових наслідків.

Забезпечення зазначеного балансу цілком може розглядатися як окремий напрямок кримінально-правової політики держави, яка, як було показано вище, перетерпіла доволі тривалу еволюцію від надмірно широких меж судової дискреції за першими вітчизняними КК до їх суттєвого звуження за чинним КК України.

По-третє, диференціація та індивідуалізація на є ані принципом кримінального права чи кримінального закону, ані принципом кримінальної відповідальності. Вони мають розглядатися як методи (у тлумачних словниках під методом розуміють спосіб теоретичного дослідження чи практичного здійснення чого-небудь) здійснення кримінально-правової політики держави у напрямку встановлення розумного балансу між повноваженнями законодавця та судовою дискрецією. При цьому слід підкреслити, що зазначені методи не можуть ототожнюватися, оскільки диференціація належить до сфери правотворчості, а індивідуалізація – до сфери правозастосування.

Таким чином, диференціацію та індивідуалізацію можна визначити як самостійні методи здійснення кримінально-правової політики держави у напрямку вста-

новлення розумного балансу між повноваженнями законодавця та дискреційними повноваженнями суду при вирішенні питань щодо кримінальної протиправності діяння, його караності, а також настання інших кримінально-правових наслідків вчиненого правопорушення.

Правопорушення проти народного волевиявлення диференціюються як на міжгалузевому, так і на галузевому рівнях. На першому вони поділяються на адміністративні (ст. ст. 212 7 – 212 24 КупАП) та кримінальні (ст. ст. 157-169 КК), а на другому – на кримінальні проступки (п.1, ч. 2 та ч. 3 ст. 159 1) та злочини (ст. ст. 157, 158, 158 1, 158 2, 158 3, 159, ч. 4 ст. 159 1, ст. 160).

Свого часу, у вітчизняній літературі пропонувалося надати статус кримінальних проступків переважній більшості злочинів проти виборчих прав громадян, які за чинною тоді класифікацією (ст. 12 КК редакції 2011 р.) належали до злочинів невеликої (передбачали покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімум доходів громадян) чи середньої (передбачали основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподаткованих мінімум доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років) тяжкості [16, с. 154]. Проте, законодавець цим шляхом не пішов, надавши статус за які станом на 2014 р. взагалі не передбачали позбавлення волі, зокрема ч. 1 ст. 158 1, ч. 1 ст. 159, ч. 1 ст. 160, що у світлі висновку про необхідність підвищення долі народного волевиявлення, як вирішальної складової безпосередньої демократії та виділення однойменного окремого розділу в Особливій частині КК, який був зроблений вище, уявляється цілком обґрунтованим.

Диференціює законодавець і покарання посилення проти народного волевиявлення. Санкції основних складів відповідних діянь Є або альтернативними (ч. 1, ч. 5 ст. 157, ч. 1, ч. 2 ст. 158¹, ч. 1 ст. 158², ч. 1 ст. 159, ст. 159¹, ч. 1 – ч. 3 ст. 160) або відносно визначеними зазначено як нижчу, так і вищу межу покарання у виді позбавлення волі (ч. 4 ст. 157, ч. 1 ст. 158, ч. 1 – ч. 3 ст. 158³). У альтернативних санкціях визначається або тільки верхня межа того чи іншого основного покарання (ч. 1 ст. 157, ч. 5 ст. 157, ч. 1 ст. 158¹, ч. 2 ст. 158¹, ч. 1 ст. 159, ч. 1 – ч. 3 ст. 159¹, ч. 1, ч. 2 ст. 160), або як верхня, так і нижня межа (ч. 1 ст. 158¹, ч. 2 ст. 158¹, ч. 1 ст. 158², ч. 1 ст. 159, ч. 1 – ч. 3 ст. 159¹, ч. 1 – ч. 3 ст. 160 КК). Причому, у всіх випадках строк цього покарання є абсолютно визначеним п'ять років (ч. 3 – ч. 5 ст. 157, ч. 3 ст. 158¹, ч. 2 ст. 158², ст. 158³, ч. 2 ст. 159, с. 159¹, ч. 2 – ч. 4 ст. 160 КК). Тут згадувалося й інші суб'єкти, які за законом можуть підписувати такі протоколи (офіційні, спостерегаючі, ...), а також службові особи. Серед основних покарань фігурують штраф, виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі, а також новий вид основного покарання – пробаційний нагляд, який передбачено лише у ч. 1 – ч. 3 ст. 159¹ КК.

Висновки. Таким чином, приходимо до висновку, що запропонована законодавцем диференціація покарань за посягання на народне волевиявлення у цілому є притаманною. У той же час, не можна ще раз не звернути уваги на надмірно жорстку санкцію ч. 1 ст. 158³, де мова йде про підписання протоколу до його остаточного заповнення чи не на засіданні комісії, яке надається виключно позбавленням волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років. Ст. 158 (редакції 2014 р.), у ч. 3 якій йшлося про згадане підписання, як кваліфікуючу ознаку передбачено вчинення цього діяння членом комісії (ч. 4), яке надалося позбавленням волі від сили до десяти років. Виникло цілком логічне питання про те, хто є суб'єктом підписання, про яке йшлося у ч. 3 ст. 158. Чинна редакція ст. 158³, якого КК був доповнений згідно Закону від 16 липня 2020р., такої вади вже не містять.

Але ч. 4 цієї статті передбачає таку кваліфікуючу ознаку підписання протоколу до його остаточного заповнення чи не на засіданні комісії, як вчинення його службовою особою. Тому є голова комісії та його заступник. Тому дії цих суб'єктів мають кваліфікуватися за ч. 4 ст. 158³, яка передбачає позбавлення волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років. За ч. 4 цієї статті мають кваліфікуватися і дії членів комісії, якщо вони підписали протокол до його остаточного заповнення чи не на засіданні комісії за попередньою змовою між собою, що, природно, завжди буде мати місце.

Як вже зазначалося, підписання протоколу, про яке йдеться у ч. 1 ст. 158³ КК само по собі не є фальсифікацією, а тому не здатне заподіяти істотної шкоди народ-

ному волевиявленню. Законодавець тут намагається забезпечити максимальну охорону певної процедури, ігноруючи те, заради чого вона впроваджується. Дещо дивує і та обставина, що діяння, яке дійсно здатне заподіяти більш менш серйозну шкоду народному волевиявленню, унеможлививши рівні шанси суб'єктів виборчого чи референдумного процесу – порушення. Фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159¹), розглядається лише як кримінальний проступок (ч. 1 – ч. 3 ст. 159¹). Навіть вчинення цього діяння організованою групою або поєднання його з вимаганням передбачає максимальне покарання до п'яти років позбавлення волі. Такий підхід надає підстав для сумніву в об'єктивності законодавця при оцінці суспільної небезпеки діяння, передбаченого ст. 159¹ КК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. За ред. П. С. Матишевського. К.: Юрінком Інтер, 1997.
2. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник. К.: Алерта, 2016.
3. Орловський Р. С. Диференціація кримінальної відповідальності при співучасті. Питання боротьби із злочинністю: 3б. наук. працв. Вип. чв.
4. Курилюк Ю. Б. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. №2 (3).
5. Дудоров О. О. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності за злочинні порушення податкового законодавства. Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнар. Симпозіум (м. Львів, 11-12 вересня 2009 р.) Львів: ЛьвДУВС, 2009.
6. Грищук В. К. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнар. симпозіум (М. Львів, 11-12 вересня 2009 р.). Львів: Льв ДУВС, 2009.
7. Андрушко П. П. Поняття ти види диференціації кримінальної відповідальності Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнар. Симпозіум (м. Львів, 11-12 вересня 2009 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2009.
8. Навроцький В. О. Диференціація кримінальної відповідальності: забаганка законодавця чи необхідність. Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнар. Симпозіум (М. Львів, 11-12 вересня 2009 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 165; Баулін Ю. В. Вибрані праці. Х.: Право, 2013.
9. Курилюк Ю. Б. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. №2 (3).
10. Антонюк Н. О. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. № 9.
11. Баулін Ю. В. Вибрані праці. Х.: Право, 2013.
12. Панов М.: Вибрані наукові праці з проблем правознавства. К.: ін. Юре, 2010.
13. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005.
14. Гуторова Н. О. Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності: сучасний стан і перспективи розвитку. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності, матеріали міжнар. наук.-практ. конгр. (М. Харків, 10-11 жовтня 2013 р.). Х.: Право, 2013.
15. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія. За заг. ред. Ю. В. Бауліна. К.: ВАІТЕ, 2015.
16. Дилийрук М. М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса. Юридична література, 2014.